

УДК 811.161.2:81'373.46
<https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2021.232711>

Людмила Томіленко*

ГАЛУЗЕВА ЛЕКСИКА ЯК ЧАСТИНА РЕЄСТРУ «СЛОВНИКА МОСКОВСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО» ВІКТОРА ДУБРОВСЬКОГО

Статтю присвячено дослідженню української галузевої лексики, зафіксованої у «Словнику московсько-українському» (1918 р.) В. Дубровського. Відбір її здійснено за допомогою спеціально створеної програми. Підраховано й подано приблизну кількість усіх маркованих одиниць. З'ясовано характерні особливості фахових слів у досліджуваній праці, зроблено порівняння із сучасними відповідниками.

Ключові слова: перекладна лексикографія; російсько-український словник; «Словник московсько-український»; Віктор Дубровський; галузева лексика.

Tomilenko Liudmyla. Industry-specific vocabulary as part of the register of the «Moscow-Ukrainian Dictionary» by Victor Dubrovskyi.

The article covers the study of industry-specific vocabulary in Ukrainian translated lexicography of the early twentieth century (post-revolutionary era). The analysis is based on the “Moscow-Ukrainian Dictionary” (1918) written by V. Dubrovskyi. Sector-specific vocabulary in the analyzed source has its remarks as most lexicographical works have. We selected all marked units with the help of a specially created lexicographic system. The previously published article has its detailed description. The studied material thus, counts around 4 % of industry-specific words.

According to our calculations, the most numerically predominant dictionary units are the units of both biology (including botanical, zoological and anatomical terms) and medicine.

The most numerous nomenclature is the botanical one. To one Russian word, we can find multiple Ukrainian equivalents including various dialectal, regional, folk names, etc. Generally speaking, synonymy is a prevailing phenomenon to many fields of knowledge.

The zoological nomenclature is quite frequent in the analyzed dictionary too. There are many names of animals (mostly non-local) that cannot be found in the Ukrainian language today. They are absent in modern lexicographical works too. Many of them even cannot be found in the dictionaries of the post-revolutionary era.

Many little-known, colloquial, dialectal and even stylistically reduced names are can be found in the field of anatomy. Numerous names of diseases that are recorded in the “Moscow-Ukrainian Dictionary” are not part of the common medical terminology.

Comparing to the above mentioned fields, the analyzed work presents fewer terms from the field of grammar, mineralogy, mathematics, chemistry, music, military affairs, and technology. The biggest number of words that belong to the modern Ukrainian scientific language can be found in the fields of grammar, mathematics and chemistry.

Few single terms that were mentioned in the dictionary belong to such sciences as veterinary medicine, hunting, construction, etc.

Consequently, the “Moscow-Ukrainian Dictionary” contains a number of industry-specific vocabulary that is not registered in the modern Ukrainian scientific language. Moreover, synonymy is considered to be a prevailing phenomenon, despite being not typically used in all industries. Largely as a result of the analysis made, the author indeed desires to choose Ukrainian terms that would be as different as possible from the Russian equivalents.

Keywords: translated lexicography; Russian-Ukrainian dictionary; “Moscow-Ukrainian Dictionary”; Victor Dubrovskyi; industry-specific vocabulary.

Лексикографічні праці початку ХХ століття віднедавна перебувають в активному полі зору українських дослідників, набуваючи неабиякої популярності й серед пересічних мовців. Багато відсканованих словників до- та післяреволюційної доби можна знайти на різних сайтах в інтернеті. Крім того,

* Людмила Томіленко, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу лінгвістики Українського мовно-інформаційного фонду НАН України (Київ, Україна); e-mail: tomilenko@i.ua.

упродовж останніх років з'явилося чимало перевидань. До згаданих лексикографічних джерел належить і «Словник московсько-український» (1918 р.) В. Дубровського (СМУ).

У передмові до перевидання 2013-го року (Інституту української мови НАН України) П. Гриценко зауважує, що російсько-український словник В. Дубровського вирізнявся на тлі подібних численних словників. Не минули його своєю увагою і критики. Наприклад, М. Йогансен з-поміж інших праць 1917-го й пізніших років обирає для докладного аналізу «Російсько-український словник» у 2-х томах С. Іваницького і Ф. Шумлянського (1918 р.) та «Словник московсько-український» В. Дубровського (1918 р.) [Гриценко 2013, с. 5]. Зрозуміло, що, аналізуючи згадані словники (до речі, як і більшість лексикографічних праць), критики вказували не лише на їхні позитивні риси, а й на основні недоліки та хиби. Загалом же «лексикони доби Українського Відродження зберігають значний за обсягом словниковий матеріал, не освоєний наступними поколіннями словників» [Гриценко 2013, с. 6]. Цілком погоджуємося із твердженням П. Гриценка, що «освоєння не означає механічного перенесення у мовну практику початку ХХІ ст. лексики, семантики, типів словосполук української мови початку ХХ ст., не означає заступлення й трансформацію словникового складу і словоланду сучасних українців; ідеться про творче й водночас критичне використання цієї спадщини, використання, а не замовчування» [Гриценко 2013, с. 6].

Чимало дослідників історії української мови, лексикології, лексикографії, граматики використовують у своїх розвідках і матеріали «Словника московсько-українського» (А. Архангельська, І. Гнатюк, Л. Колібаба, І. Самойлова, О. Тищенко, Ю. Чернобров та ін.). Однак цілісних досліджень умісту цієї праці поки що бракує. Нам відомо лише про одну публікацію, присвячену аналізу дериваційних особливостей абстрактної лексики в згаданому словнику. Це розвідка Тетяни Сіроштан [Сіроштан 2016]. За словами авторки, «Словник московсько-український» В. Дубровського «вважають одним із найкращих і найбільших за обсягом словників дореволюційного періоду, що слугував джерелом української лексики для укладачів багатьох пізніших лексикографічних праць» [Сіроштан 2016, с. 181].

Надзвичайно цікавою та важливою з історичного погляду, а також «для уявлення мовних орієнтирів і пріоритетів елітарного носія української мови початку ХХ ст.» [Гриценко 2013, с. 6] є українська частина СМУ, оскільки «далеко не весь український лексикон цієї праці використали автори наступних словників» [Гриценко 2013, с. 6–7].

Крім загальноновживаної лексики, у «Словнику московсько-українському» подано й основні галузеві одиниці. І це цілком закономірно, адже «російсько-українські словники, призначені для широкого загалу читачів, традиційно містять не лише загальноновживані слова, але й ті мовні одиниці, що номінують спеціальні поняття і які мусить знати освічена людина» [Боярова 2013, с. 136].

Галузева лексика в українській перекладній лексикографії початку ХХ століття, зокрема в «Російсько-українському словнику» (1918 р.) С. Іваницького та Ф. Шумлянського (РУС-18) й академічному «Російсько-українському словнику (1924–1933 рр.) за редакцією А. Кримського та С. Єфремова (РУС-24–33), уже була об'єктом нашої уваги. Не менш цінним для сучасного дослідника-лінгвіста є матеріал «Словника московсько-українського» В. Дубровського. Дуже стислий (тезовий) опис галузевої лексики згаданого вище джерела міститься в конференційному збірнику попередніх років

[Томіленко 2014]. Однак докладного аналізу її кількісного та якісного складу проведено ще не було. Тому мета пропонованої статті – відібрати та проаналізувати одиниці різних галузей знань, зафіксованих у СМУ, з'ясувати їхні характерні особливості, порівняти із сучасними відповідниками.

Галузева лексика у «Словнику московсько-українському», як і в більшості перекладних, тлумачних джерел різних часових періодів, зокрема й сучасних, маркована. Ремарковані одиниці, які ми відібрали за допомогою спеціально створеної лексикографічної системи¹, становлять близько 4 % від усіх слів (для порівняння: у РУС-18 приблизно 4 %, у РУС-24–33 – 5,4 %). І хоча у відсотковому відношенні української фахової лексики в усіх названих словниках майже однаково, проте кількісно в СМУ її майже в чотири рази менше, ніж у РУС-24–33 і приблизно на 80 %, ніж у РУС-18. Щоправда, РУС-18 та РУС-24–33 суттєво більші й за обсягом.

Приклад відбирання галузевої лексики за ремарками показано на рисунку (див. Рис. 1).

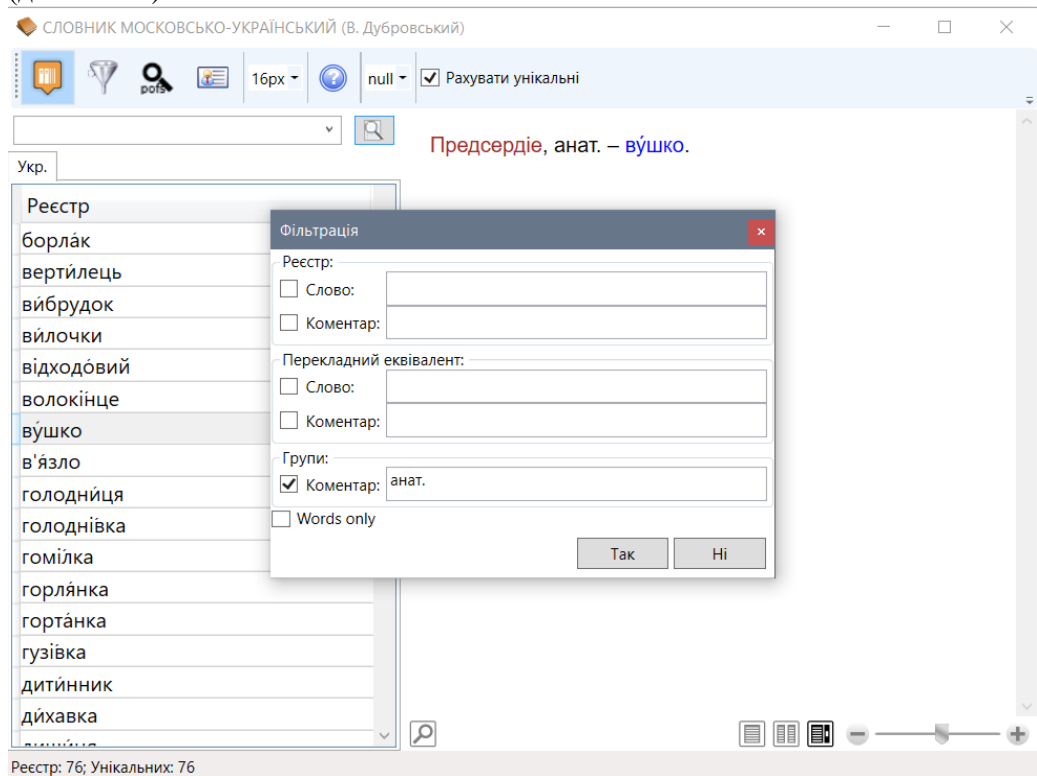

Рис. 1. Відбір лексики за допомогою ремарки «анат.» (анатомія)

Приблизну кількість усіх маркованих галузевих одиниць української частини словника подано в таблиці (див. Таблиця 1).

¹ Систему створено за допомогою програмних методів на основі друкованої версії словника. Докладніше див.: [Томіленко, Рабулець 2015].

**Галузева лексика у «Словнику московсько-українському»
В. Дубровського**

Галузева ремарка	Кількість слів (≈)	Галузева ремарка	Кількість слів (≈)
раст. (рослина)	1026	ариф. (арифметика)	23
пт. (птахи)	300	воен. (військова назва)	21
зоол. (зоологія)	120	техн. + тех. (техніка)	21
насѣк. (комахи)	110	горн. (гірнична назва)	17
рыба (риба)	96	астрон. + астр. (астрономія)	16
мед. + медиц. (медицина)	85	физ. + физич. (фізика)	12
ботан. + бот. (ботаніка)	81	геомет. + геометр. + геом. (геометрія)	10
анат. (анатомія)	76	ветер. (ветеринарія)	9
грам. + грамат. + грамат. (граматика)	45	морск. (морська назва)	9
минер. + мин. (мінерал)	39	охотн. (мисливська назва)	7
рѣчн. (річкова назва)	38	строит. (будівельна назва)	5
хим. + химич. (хімія)	31	матем. + мат. (математика)	4
муз. (музична назва)	24	кораб. (корабельна назва)	1
		усього	2226

На відміну від сучасних лексикографічних праць, у словнику Віктора Дубровського (як і в інших джерелах цього періоду) деякі галузі представлено не через назву відповідної науки, а через її об'єкти («минер.» – мінерал, «раст.» – рослина тощо).

Щодо співвідношення галузевої лексики, то проведений аналіз засвідчує найширше фіксування одиниць біології та її підрозділів (анатомії, ботаніки, зоології) і медицини. Біологічна лексика є найчастотнішою також у РУС-18 та РУС-24–33.

Найбільше, згідно з нашими підрахунками, у словнику зафіксовано ботанічних найменувань (переважно номенклатури). Подібно до інших словників цього періоду, автор аналізованої праці до багатьох російських одиниць наводить декілька відповідників українською мовою, зокрема фіксує різні діалектні, регіональні тощо назви. Особливо різноманітними є найменування на позначення рослин. Причому не завжди стандартизовану ботанічну назву подано першою.

Номенклатурні одиниці ботаніки в СМУ позначені двома ремарками – «раст.» і «бот.». Другою, окрім назв рослин, автор промаркував уведені до реєстру іменникові та прикметникові терміни. Деякі поняття нині закріпилися з іншими найменуваннями. І навіть словники одного періоду нерідко пропонують різні перекладні еквіваленти до того самого російського слова: *двучастковий* (дво(сім'я)дольний)², *забрость* і *опупок* (зав'язь)³, *окрива* (і в РУС-18) (обгортка)⁴, *розродище* (спорангій)⁵ тощо. З ремаркою «ботан.» зафіксовано

² У РУС-18 – *двучастковий*; у РУС-24–33 – *двопрязьбцевий, двочастковий*.

³ РУС-18 – *в'язь, зав'язь, пуп'янок, пуп'янок* (без ремарки); РУС-24–33 – *в'язь, в'яз, зав'яз, зав'язь, зав'язок* (без ремарки). Слово *забрость* є і в РУС-24–33, але його подано як синонім до *брость* (рос. почка).

⁴ РУС-24–33 подає кілька відповідників: *окрива, окривка, покривець*.

⁵ РУС-18 – *бросня*.

лише кілька іменників (*зеленочок, брунька, бростина, брост, брость, біб'яшок, живчик, живець, зраз; чаша*).

На частину маловідомих назв рослин, поданих у СМУ, можна натрапити, гортаючи сторінки й інших лексикографічних праць початку ХХ століття (насамперед «Словаря української мови» Б. Грінченка) та давніших довідників. А ось сучасні джерела багатьох найменувань уже не фіксують. Наприклад: *горобина, робина, вонега, оробина, скорух, юдина, шкорух, юд, пендула, лепеха, аер, гавяр, татарак, шувар, татарське зілля; чорнобил, забудьок, чорнобиль, чорнобильник, нехвороц, чорнобіл, чорнобиль, нехвороца, бильник*).

У словнику представлено також чимало рослин з однією (переважно відомою) назвою. Найчастіше єдине найменування мають плоди городніх рослин (овочі) і дерева: *буряк, верболіз, вовчуг, гірчиця, глід, горох, граб, дивосил, диня, золототисячник, калина, каштан, лавр, липа, лобода, любисток, морва (шовковиця), морква, м'ята, нагідки* та ін.

Окрім ботанічної лексики, у СМУ поширені також одиниці зоологічної царини. Найбільше зафіксовано назв птахів і комах. Окрім позначки «зоол.», автор використовує інші деталізовані ремарки (чи пояснення) – «нас'їк.» (комаха), «пт.» (птах), «рыба» (риба). Ремаркою «зоол.» позначено переважно найменування риб (хоча є позначка «рыба»), звірів та інших тварин. У цій галузі, як і в попередній, міститься багато синонімічних відповідників на позначення одного об'єкта (наприклад: Медяниця, зоол. *Anguis fragilis* – сліпець, падалець, веретільник, веретільниця, падалюк, падальник, падалиця, мідянка; Таракань, нас'їк. *Blatta orientalis* – манджак, тарган, чугар, шторган, таркан, постанець, коваль; Удодь, пт. *Urops erops* – дудило, худко, шандарик, погарець, попукач, слютняк, вудвуд, вудко, вудкало, вудок, одуд).

Досить поширеними в аналізованому матеріалі є назви тварин (зазвичай не місцевих), що не закріпилися в українській мові й відсутні в сучасних лексикографічних працях. Багатьох із них немає і в РУС-18 та РУС-24–33: *балена, кульома* (кит); *грубошкурець, хамула* (гіпопотам); *гірафа, камельпарда* (жирафа); *квадра, розвеза* (росомаха); *кокодриль* (крокодил); *рукоштурка* (руконіжка); *сквала* (акула); *слимор* (каракатиця); *смугнач* (зебра); *чакалка* (шакал) та ін.

Міститься в СМУ чимало понять з анатомії. Це переважно одиниці на позначення органів та їхніх частин. Серед них можемо побачити порівняно невелику кількість кодифікованих тепер термінів: *гомілка, жовч, легеня, мізочок* (мозочок), *нирка, осердя, підребер'я, піхва, яечник, язик* тощо. Значно більше в розглянутому матеріалі зафіксовано маловідомих, розмовних, діалектних і навіть стилістично знижених назв. До деяких російських реєстрових слів автор подає один перекладний еквівалент, а до інших – кілька: *борлак* (кадик), *вушко* (передсердя), *окіст* (лопатка), *пелька* (глотка); *в'язло, тужень*⁶ (зв'язка); *дищиця, гортанка, горлянка* (гортань); *ураз, матиця, плодник, дитинник* (матка) і т. ін.

Крім іменникової лексики, зафіксовано кілька термінів-прикметників, переважно тотожних або схожих із сучасними найменуваннями: *відходовий, задній* (відхідниковий, анальний); *підвличний* (підщелепний); *піднебенний* (піднебінний).

⁶ У РУС-18 як синонім до слова *зв'язка* (рос. *связка*) подано лише іменник *в'язло*. Термін *тужень* – один із перекладних відповідників лексики «сухожилле».

Після біологічної, як свідчать наведені в таблиці дані, найчастотнішою є медична лексика. У словнику В. Дубровського вона представлена найменуваннями на позначення відомих у ті часи захворювань. Більшість назв хвороб не ввійшла до складу загальноприйнятої медичної термінології, за винятком, скажімо, таких слів: *гангрена*, *гній*, *кашлюк*, *кір*, *подагра*, *правець*, *сльозотеча*. Однак і деякі з наведених одиниць мають маловідомі тепер синонімічні відповідники (*гангрена* – *вогнець*; *кір* – *остика* та ін.) Частина зафіксованих найменувань у сучасній українській мові належить до діалектних, застарілих або й узагалі не відомих широкому загалу слів: *бокортван* (карбункул), *гила* (грижа), *збур* (гонорея), *красуха* (кропивниця), *хрипка* (грип) тощо. Синонімія, на відміну від біологічної царини, у медицині не таке поширене явище, хоча й трапляється. До того ж зафіксовано зазвичай і менше варіантів (*короста*, *чухачка*, *чухна*, *сверб'ячка*, *чос*; *нориця*, *вовчок*; *огневиця*, *вогневиця*, *гарячка*; *падавиця*, *падавка*, *бирса* – епілепсія; *потеруха*, *пранці* – сифіліс і под.).

Порівняно небагато в аналізованій лексикографічній праці подано понять граматики, мінералогії, математики, хімії, музики, військової справи, техніки.

Щодо термінів граматики, то в СМУ, крім традиційної іменникової лексики, зафіксовано також поодинокі прикметники й дієслова. Ця галузь, на відміну від попередньої, містить у своєму складі багато загальноприйнятої зараз термінології. Найбільше відомих і вживаних дотепер термінів ми виявили у групі на позначення частин мови. Деякі одиниці мають лише незначні фонетичні відмінності: *дієслово*, *дієприкметник*, *дієприслівник*, *заіменник*, *приіменник*, *прислівник*, *сполучник* (і *злучник*). Проте трапляються й некодифіковані назви: *оклик*, *виклик*, *викрик* (вигук; сучасний термін подає також РУС-24–33). Крім одиниць на позначення частин мови, зафіксовано й інші загальновідомі морфологічні та синтаксичні терміни: *відміна*, *відмінок*, *однина*, *підмет* (і *діяльник*), *присудок*, *речення*, *спосіб* тощо.

Є в досліджуваному матеріалі невелика кількість граматичної термінології, не використовуваної тепер: *гаданий*, *можливий*, *уявний* (умовний спосіб); *оклик*, *слово поклику* (звертання); *придаток прикметниковий* (означення); *стан страдальний*, *сторона пасивна* (пасивний стан); *часування* (дієвідмінювання); *часувати* (дієвідмінювати) і т. ін. Дієслова *відмінювати* / *провідмінювати*, *провідміняти* у СМУ мають відповідники *відміняти* / *відмінити*, а прикметник *невідмінюваний* подано як *невідмінний*.

Більшість понять із позначкою «мінер.» у словнику В. Дубровського зафіксовано з однією назвою (це й відомі, і невідомі одиниці): *вапняк*, *графіт*, *кремень* (кварц), *маргель* (рухляк), *пісковець* (пісковик, піщаник), *рухлець* (туф), *рухляк* (мергель), *серпентин*, *тальк*, *топаз*, *шафір* (сапфір) тощо. Хоча досить часто можна натрапити на низку українських відповідників до одного російського слова. Деякі синонімічні назви фіксують і сучасні перекладні словники: *лосняк*, *блисняк*, *блестняк*, *кам'яне серце* (сучасні: *слода*, *лосняк*); *ринь*, *рінь*, *жорства* (сучасні: *гравій*, *рінь*, *жорства*); *крівавник*, *каріоль* (і РУС-18) (сердолік) та ін.

Математична термінологія в аналізованому словнику поєднує поняття арифметики й геометрії, кілька слів зафіксовано з ремарками «мат.» і «матем.». Арифметика містить у своєму складі основну іменникову й дієслівну термінологію переважно на позначення чисел та арифметичних дій, які над ними виконують. Більшість виявлених термінів увійшла до термінологічного апарату сучасної математики: *дільник*, *додавання*, *додавати* / *додати*, *доданок* (і *додатник*), *множити* / *помножити*, *множник*, *частка* (цим самим словом

позначено і сучасний термін «дріб»), *чисельник*. Порівняно небагато міститься одиниць, що відрізняються фонетично чи словотвірно: *ділимок*, *діленик* (ділене), *здобуток* (добуток), *множимок* (множене), *поділ* і *діління* (ділення), *решта* і *ріжниця* (різниця).

Маркованих геометричних термінів зафіксовано мало. На відміну від арифметичних найменувань, поняття геометрії закріпилися в сучасній науці з іншими назвами: *косина* і *перекутня* (діагональ), *прямка* і *прилежник* (катет)⁷, *рівнораменний* (рівнобедрений), *тятивуа* (хорда), *зломчастий* і *уламчастий* (ламаний). Виявлено лише один вживаний донині маркований термін – *шестикутник*. Щоправда, у словнику подано й найменування *трикутник*, *п'ятикутник* і т. ін., але без будь-яких позначок. Зосереджуватися на подібних словах поки що не будемо, оскільки опис неремаркованої лексики виходить за межі цього дослідження.

Як засвідчує матеріал, хімічній термінології, представленій у СМУ, не властива синонімія. Майже до всіх російських термінів автор подає по одному українському перекладному еквіваленту. По два варіанти містять переважно прикметникові й дієслівні статті. У складі іменників бачимо передовсім більшість відомих донині термінів: *азот* (і *душець*), *водень*, *вуглець*, *закис*, *кисень*, *окис*, *перекис*, *сірководень*, *сода*, *хльор* тощо. Хоча трапляється також стилістично обмежена, нетермінологізована або не вживана тепер лексика, напр.: *вуглеквас* (вуглекислота), *засада* (основа), *квас* (кислота), *сірчан* (сірчанооксида сіль). Інші відповідники в сучасній хімії мають і такі прикметники та дієслова: *олійкуватий*, *вуглинюватий* (вуглецевий), *квасотривалий* (кислототривкий), *фусувати* / *зфусувати* (осаджувати / осадити), *шумувати*, *мусувати* (бродити, грати).

Музика в СМУ представлена іменниковою, дієслівною і прислівниковою лексикою. Тут містяться як відомі, так і маловідомі одиниці на позначення музичних інструментів (або їхніх частин) та інших музичних понять: *вігран* (орган); *голосник*; *лад*; *ладнування* (настроювання); *ліра*; *супровід*, *пригравання* (акомпанемент); *суголосся*; *хляп*, *хлипавка*, *хлипок* (клапан); *шия* (гриф); *ладнувати* (строїти, ладити); *супроводити*, *пригравати* (акомпанувати) і т. ін. Подібно до РУС-18, найменування музичних темпів подано не як іншомовні слова, а як переклад з італійської мови. У сучасних тлумачних словниках – це значення запозичених термінів: *повагом*, *помалу*, *поволі*, *ходою* (анданте); *помалу-помалу* (адажіо).

Військова галузь в аналізованому словнику поєднує іменникову й дієслівну лексику. Зафіксовані слова здебільшого відомі дотепер, хоча деякі побутують у мові переважно як загальнозживані (*бійка*, *потичка* (сутичка, бій); *драгон* (драгун); *заслонювати* / *заслонити*, *затуляти* / *затулити* (прикривати / прикрити); *перешиковувати* / *перешикувати*; *шик*, *лава*, *шерег* (стрій); *чатовий* та ін.). Помітним є прагнення автора дібрати відповідники, що якомога більше відрізняються від російських, напр.: *минокидник* і *минокидень* (міномет).

Техніка в СМУ представлена здебільшого одиницями на позначення машин, пристроїв, механізмів і т. ін., більшість із яких зараз має інші відповідники. Частина назв відрізняється морфемно: *водогрійник* (водонагрівач); *грасовник*, *днограсовник*, *рікограсовник* (дноочисник); *землесмок*, *грунтосмок* (землесос); *кремпілець* (кронштейн); *пароперегрійник* (пароперегрівник);

⁷ Цікаво, що терміна «гіпотенуза» автор словника не фіксує взагалі.

подільник (сепаратор) тощо. Деякі з наведених одиниць уже вживаються і в сучасних наукових та публіцистичних текстах.

Варто додати, що деякі подібні поняття на позначення машин, пристроїв, механізмів і т. ін. В. Дубровський помітив одночасно як технічні й річкові назви (*грасовник, днограсовник, рікограсовник; корчувальниця*) або лише річкові (*днопроглибник, днопроглибниця, землечерпальниця – землечерпалка*).

Як засвідчує проаналізований матеріал, лише поодинокі слова збереглися в незмінному вигляді до сьогодні (*вогнегасник, доббач, лиття, прогумувати*). Прикметно, що техніка – одна із царин, де найбільше лексем, що відрізняються від сучасних, міститься й у РУС-24–33.

Менше двадцяти маркованих одиниць виявлено на позначення понять з астрономії, фізики. Ремаркою «горн.» В. Дубровський позначив не лише лексику гірничої справи, а й частину геологічних термінів.

До однієї російської гірської назви у словнику подано здебільшого кілька перекладних еквівалентів. Деякі зафіксовані найменування відомі й нині, але переважно як нетермінологічні одиниці: *завала, шар* (поклад); *росколина, роспалина* (розколина, тріщина); *стрілиця, пасмо, стяга* (кряж); *узгір'я, збіч, узбіч, підгірок* (схил). Проте трапляються малознайомі або й зовсім не відомі слова. Зрідка це застарілі поняття (причому в обох мовах): *галда* – відвал, *горотвір* – порода, *катеринка* (РУС-18 – коловоріт) – рос. гаспель, *полочниця* – рос. промывальня.

В астрономії зафіксовано насамперед одиниці на позначення сузір'їв. Українські перекладні еквіваленти – це здебільшого народні та зрідка запозичені з інших мов назви: *Аретій* (Овен)⁸; *Баби, Волосожар, Квочка* (Плеяди); *Чепіга, Косарь* (Оріон).

Цікаво також, що до реєстрового слова «метеор» В. Дубровський подає два українські відповідники (*мигунець і трут*), що відомі нині з іншими значеннями. А ось РУС-24–33 фіксує вже сучасну назву – *метеор*. У РУС-18 цей іменник відсутній.

Назви, відмінні від загальноприйнятих, зафіксовано й у фізиці: *збіросвіт, світозбір, огнище* (фокус); *нагніт* (тиск); *роспрудовувати / розпрудувати* (розряджати / розрядити); *роспрудування* (розрядження); *скупний* (зв'язний); *скупність* (зв'язність) тощо.

Поодинокі найменування, як бачимо з таблиці, належать до ветеринарії (*дихавиця кінська* (запал), *мокрець, носатизна* (сап), *сказ і скаженівка*), мисливства (*ловка* (хватка), *рушниця-шротівка* (дробовик), *шротівниця*), будівництва (*лиштва, підпора й ушула, риштування, стяговина* (хомут)) тощо.

Отже, крім загальноновживаних слів, «Словник московсько-український» Віктора Дубровського містить у своєму складі поширену галузеву лексику початку ХХ століття. На відміну від РУС-18 і РУС-24–33, у ньому зафіксовано більше спеціальних лексем, які не закріпилися в сучасній українській науковій мові. Широке використання синонімії є своєрідною особливістю перекладних словників початку ХХ століття. Щоправда, характерна вона не для всіх галузей. Також упадає в око прагнення автора СМУ якомога більше дистанціюватися від російської мови.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в докладнішому порівнянні фахової лексики, зафіксованої в «Словнику московсько-українському» та в інших перекладних лексикографічних працях цього періоду.

⁸ У РУС-18 і РУС-24–33 українська назва – *Баран*. Натомість у СМУ – це російський відповідник.

ЛІТЕРАТУРА

Боярова, Л. Г. (2013). Українська термінологіка в академічних російсько-українських словниках (20-рр. XX ст. – початок XXI ст.). [У:] *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*, № 1048. Серія: Філологія, вип. 67, с. 136–140.

Гриценко, П. (2013). Непроминальний досвід розбудови української мови. [У:] Дубровський, В. *Словник московсько-український*. Київ, с. 3–8.

Сіроштан, Т. В. (2016). Словотвірна структура абстрактних іменників в українській мові початку XX століття (на матеріалі «Словника московсько-українського» В. Дубровського). [У:] *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна, вип. 63, с. 180–183.

Томіленко, Л. (2014). Галузева лексика в «Словнику московсько-українському» В. Дубровського. [У:] *Мова в професійному вимірі: комунікативно-культурний аспект*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Харків, ч. 1, с. 163–165.

Томіленко, Л. М. і Рабулець, О. Г. (2015). «Словник московсько-український» В. Дубровського: склад і структура. [У:] *Мовознавство*, № 4, с. 89–96.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

РУС-18 – Іваницький, С. і Шумлянський, Ф. (1918). *Російсько-український словник*. В 2 тт. Вінниця.

РУС-24–33 – *Електронна версія російсько-українського словника (1924–1933): А–П*. Підгот. О. Телемко. Київ, 2007.

СМУ – Дубровський, В. (1918). *Словник московсько-український*. Київ, 545 с.

*Подано до редакції 23.12.2020 року
Прийнято до друку 31.01.2021 року*